

Арсенія Велика

Маріє, помагай

Ще жовтень літа не зборов.

А. Малишко

Катерина-старша, прокинувшись рано-вранці, продравшись крізь дрімоту та гальма свідомості, почала згадувати: «Де я? Хто я?».

На дворі сипав, почавшись ще вночі, дрібний тихий дощ. Брезье ще спало. В сусідній кімнаті хропів величезний кіт – сфінкс на ім'я Семен, дуже рідкісної канадської породи, геть лисий, з приємною велюровою шкірою та зі страшною загостреною мордочкою. Але дуже доброзичливий і ніжний.

«Ще можна поспати», – подумала вона, повернувшись на інший бік.

У солодкій дрімоті їй знову згадався вірш:

...Падолист

Іще не вийшов із дібров,
Ще жовтень літа не зборов.
І в ті години, ясні й гожі,
Юнак вже зводивсь насторожі
Відчув живу, гарячу кров...

Сон потроху залишав її тіло. На поверхню почали виринати думки. Війна... Вони – біженці. Як ставитися до себе? Зневажаючи, не зневажати себе. Цей невблаганний маятник, який хитається від тяжких новин з дому до пасторальних красот тут, у майже сонній Європі. Як бути з ним?

А дощ не стихає. Катерина-старша, діставши з шафи нещодавно придбану тут парасолою, зібралася йти за кавою. Кава в домі закінчувалася. Ні, не так щоб зовсім, просто подумалося, що потрібен якийсь рух. Вона любила прогулятися під дощем. Пройти повз стару готичну базиліку. І висока парасоля під дощем – вона, звичайно, додасть їй стрункості.

Катерина-старша поважала свою стрункість. З парасолею під дощем. Тут, в цьому незрозумілому потоку часу, треба було зберегти в собі хоч якісь людські риси. Не перетворитися на нікчемне, обтяжливе для всіх «ніщо». На вулиці сипав все той же заспокійливий дощ. Прогулянка мала бути приємною. Як може бути щось приємного в цей час? Все залежить від того, з ким ти себе порівнюєш, подумалося Катерині-старшій. Вона вже давно жила на цьому світі... Треба брати те, що приготувала тобі доля. Все відносно, хвала Альберту Ейнштейну! Ти просто маєш порівнювати себе з тими, хто перебуває у межах твоєї ж системи координат. З тими, хто має такий же вік і досвід.

«Хвала!» – це дуже гарне словенське слово. «Хвала!» – подякувала Катерина-старша продавчині на касі, ховаючи до сумки баночку розчинної кави. Українською це означає «дякую». На вулиці й далі сів тихий літній дощ.

* * *

Після роботи торохкітливої косарки важкі альпійські трави покірно впали скошеними долу. Катерина-старша вправно згортає сіно легкими граблями з дерев'яними зубчиками. Коли вони, трави, ще хиталися від вітру, дістаючи до колін, вона сказала пану Юстину, що допоможе їх згребти у час косовиці. Розмахуючи граблями, вона згадує веселого розкутого батька, далекі часи та такі ж трави далекого дитинства. Тільки граблі в них були залізні. Держак був, як і тут, дерев'яний, а самі граблі – залізні, заводські. Тут – ні. Тоді вона була струнка, романтична, і сіно також, як зараз, соковито падало до її ніг. Та тоді був тільки гарний вигляд. Від роботи вона швидко втомлювалася. Тоді.

Зараз Катерина-старша витриваліша та стійкіша. Вона знає, що виглядає дещо жінкою крупних форм. Та це, як вона себе впевнила, на користь. З літами людський організм втрачає вологу. Підсихає. Шкіра зморщується. Органи та думки робляться більш заснулими, скрипучими. А от у здоровому тілі життя ще вирує.

Розпашівшись, вона скидає з плеч легку куртку і, лишившись в адідасівській майці, розкуто згрібає тяжкі альпійські трави у невеличкій скирди. Смарагдовий рівнесенький луг тішить погляд своєю неперевершеною досконалістю.

* * *

...Падолист
Іще не вийшов із дібров,
Ще жовтень літа не зборов...

Ці рядки впливають чомусь у пам'яті все життя. Чому? Вони гарні. Можна сказати, довершені.

Вона пам'ятає їх погано. Кожного разу перекуючи, підбираючи в риму замість забутих слів свої. Щось в них є. І не тільки зміст. Вони якісь і заспокійливі: «Падолист. Діброви...» – і в той же час поривчасті, напружені, енергійні: «Жива, гаряча кров...». Вони трагічні. А ще тут ритм. Магічний п'ятивірш. Строфа ніби закільцьована. Вона тебе гойдає, заговорює, як молитва. Алітерації «Ж», «Ч» – наче гудіння джмеля над квіткою. Рими з запрограмованими паузами. Це діє на підсвідомість. І притуплює напруги, затьмарює гризоти. Солодко заспокоює своєю довершеністю. Вони так сприймаються нею, Катериною-старшою. Хоча поет, можливо, в них вкладав зовсім інші сенси. На то воно й геніальний твір, що працює у багатьох вимірах і підіймає в душі кожного зовсім неочікувані, несподівані відгуки.

«Ще жовтень літа не зборов...» Чудова лірика. По-українськи прозоро. Який все ж таки він гарний поет, цей Андрій Малишко...

* * *

Життя таке, що не можна не засмічувати собі голову якимось мотлохом. Катерина-старша вночі крутиться з боку на бік. Сон ніяк не може здолати її свідомість та уяву. Вона згадує роки до війни. Знайомі обличчя. Це був час перелицьовування, перефарбовування, переосмислення. Нові технології, нові товари, житло, новий ритм призвели до того, що, виринаючи із застарілих зав'язків, люди втрачали і тепло, і взаєморозуміння, і звичний архаїчний затишок. Створювались і зникали якісь партії, а люди їм наївно вірили, олігархи в судомах ділили нерухомість, землю. Далекі по-

други зробилися або чванливі, або завидливі. Все розповзлося по своїх шарах. Ніякого спокійного комфортного існування. Весь час адаптація під нові змінені обставини. Найбільше чомусь зараз не хотілося згадувати величезні торгівельні центри. Скільки вони відібрали часу, грошей, життя! Треш. Одноманітність світу споживання. Але вісім років з початку втрати Криму всім нашим людям вогнем пекло це приниження, це російське «расчеловечивание» їх, українців, презирливе хамство з боку Росії. В душі росло почуття розчавленої гідності. І от війна має вже дати вихід цій накопиченій у душі червоній енергії. Цій вольтовій дузі спротиву.

А сон таки не йде. І знову десь з глибини свідомості цей вірш:

А тиха пристань ожива:
В артілі визріли жнива...

Коли ж це було? Восьмий клас. Катерина-старша стоїть обличчям до однокласників. Позаду погано витерта класна дошка. Майже суха ганчірка, вся в крейді, лежить на вузькій полиці під дошкою. Осінь... Класи ще не опалюють. У кабінеті з портретами письменників похмуро та зимно.

На початку місяця їхня молода та довірлива вчителька з української літератури захворіла. В них заміна. Тепер уроки буде вести ця дуже вимоглива та вже літня обважніла Поліна Тихонівна. Її всі в школі бояться та трохи недолюблюють. Хлопці-однокласники втиснулися в парти та вже чекають на солодкий дзвін дзвоника. Уривок вірша вони, звичайно, не вивчили. Та до перерви ще далеко.

Катерина стоїть перед класом і чекає, коли змовкнуть перешіптування – та вона почне.

* * *

П. Юстин наливає в бокали прохолодне сухе вино. Приємно посміхаючись, кидає туди шматочки льоду. Катерина-старша в зручному кріслі сидить на терасі великого сучасного дому. Він тут зветься хижа. Здається, у нас в Україні теж так називають житло. Катерина напружує пам'ять: де вона зустрічалася з цим словом? Можливо, в романах закарпатця Мирослава Дочинця.

Хижа втопає в різноманітних квітах. Вони тут у вазонах – круглих, продовгуватих, в кашпо та в вазах. У двох чи трьох місцях (Катерина ще не зорієнтувалася) на виходах з хижі влаштовані елегантні тераси під смугастими тентами, кожна з великим столом та зручними кріслами. Тут часто пригощають гостей. П. Юстин в минулому дипломат і розмовляє багатьма європейськими мовами. Він запросив їх пожити у нього, коли Катерина-старша з рідними та котом Семеном шукали житло, втікаючи від бомбардувань з України в Європу.

П. Юстина хвилюють події, пов'язані з війною в Україні. Вони з Катериною-старшою часто подовгу розмовляють про Європу, про цінності, про українське життя. Його гості теж вражені війною в Україні. Інколи, як вчора англійці, а ще раніше італійці, підходять до них зі словами підтримки. Тиснуть руки. А ще п. Юстин каже, що стара Європа хвора. І вони сподіваються, що сильні українці вдихнуть у неї нове життя.

Верхівки Альп затягуються синьо-сірими важкими хмарами. «Здається, знову збирається на дощ», – каже п. Юстин, втомившись від триденної червневої спеки. Прохолодне вино запітніло в бокалі. Сфінкс кіт Семен, який ніколи не спускався вдома зі свого десятого поверху, тут обережно ступає м'якими лапками по свіжій стерні. Галявинка перед хижою оксамитово-зелена. Так... так, думає про себе Катерина-старша. Шальки терезів вже майже врівноважилися. Задумлива українська літня леді з бокалом в руках, неначе в легкий шовк, занурюється у тонкий естетизм моменту. Та це сьогодні. А що буде надалі?

* * *

Сивий ранок. Спека ще палить все навкруги. Катерина-старша згрібає листя легкою мітлою. Після дощу воно посипалося з дерев і вкрило доріжки пухким шаром. Вона знову знаходить собі якусь розраду у п. Юстина, щоб цілодобово не сидіти в телефоні. Думки, як оси, кружляють над головою. Як жити зі всіма твоїми людськими потребами в цьому світі? Вдома війна, ця зловіща «російська рулетка». Куди знову потрапить? У вокзал чи торговельний центр? А тут розчахнута на всі двері красуня Європа. Все життя, думає Катерина-старша, приходилося гойдатися в межах цих бінарних опозицій: місто-село, російська-українська, залежність-свобода. І от зараз: спокій-жах, Схід-Захід.

Робота на дворі закінчена. В кімнаті прохолода та спокій. Вона втомлено падає на широке ліжко та відчуває, як знову до кімнати залітає цей вірш:

І в ті години, ясні й гожі,
Юнак вже зводивсь насторожі,
Відчув живу, гарячу кров...

Це, як їй згадується зі школи, уривок з поеми Андрія Малишка «Прометей». Поема – патріотична. Вона про війну. Велику Вітчизняну, як казали тоді в школі, або про Другу світову, як кажуть тепер. Вона про те, як селяни врятували пораненого воїна-росіянина після бою з німцями. Вони виходили, вилікували його, а потім німці знайшли його та розстріляли. Така собі радянська агітка. Дивно, до чого така назва поеми – «Прометей»? Вона не в'яжеється зі змістом. Прометей – це той воїн? Але ж у міфі про Прометея герой, прикутий до скали, не гине. Здається, що все тут не так. Катерина-старша намагається розібратися в своїх соцартівських грішних уподобаннях. І взагалі, це зараз до чого?! Коли йде російсько-українська війна? Не на життя, а на смерть. Але ж вірш застряг у голові та не відпускає. Наздоганяє тебе, де б ти не була. Тут заховано щось інше. Можливо, це не така вже й пропагандистська халтура. Можливо, тут є щось більше, оскільки вірш працює і через багато років.

Це поема про український вимір, про вселенську українську душу. Вона про падолист, про полохливого мокрого птаха, про вечірніх зір м'які заграви. І саме український вимір перемагає сьогодні в цій війні. Як про нього сьогодні написав би Малишко? Чи вистачило б у нього таланту? Написав би з раною в душі. Не сповитий по лікті комуністичними шорами. Про своїх. Про українців, що вгризаються в землю там, під Херсоном, на Донбасі, в укриттях Маріуполя. Написав би своїми гнучкими палаючими римами, своїм зболеним серцем.

* * *

Червень. Четвер. Чрнівець... Чрнівець – так зветься словенське містечко, де Катерина-старша п'є каву. Білу каву. Тут так звуть капучіно. Кожного вечора вона виходить із Брезьє на вечірню

прогулянку та йде порожньою дорогою до самого Чрнівця. Але перед тим Катерина-старша вдягає улюблені кросівки, накидає на плечі спортивну куртку та повільно виходить за ворота. Кіт Семен проводить її до хвіртки. Потім вертається додому. На вулиці ані душі. І тут зразу ж, без усіляких спогадів чи ностальгій, майже на фізіологічному рівні з уст злітає тиха пісня: «Повій, вітре, на Україну...». Колись проникливо її співав дід Андрій. Так вони і йдуть разом із піснюю.

Сьогодні знову прилетіло. Вдарили неподалік Одеси. Житловий будинок. Жертви. Діти. Телефон червоний від страшних звісток. Вечір, але ще спекотно. Ані вітерця. Сутінки сповзають з неба та потроху осідають у пригоршнях Альп. Гори зблизу зелені, далі – сині, а вже зовсім далеко – сиві.

А потім починається вечірній передзвін. Вони, ці дзвіниці, здається, дзвонять по черзі. Спочатку чується здалеку, напевне позаду, з сусіднього села. Потім десь ізбоку. А потім уже дзвонить наш. З базиліки «Маріє, помагай». Така дивна назва собору, не Матері Божої, не Діви Марії, а саме «Маріє, помагай». Катерина бачить, як величезний дзвін починає хитатися на дзвіниці. Спочатку великий, з голосним протяжним гудом: «Бом! Бом! Бом!». Потім він замовкає і після паузи чується вже інший, менший, більш прозорий і дзвінкий: «Бом! Бом! Бом!».

Катерина-старша дивиться вдалину. Сонце сідало за її плечами. Значить, захід – там, між посивілими в сутінках верхівками Альп. Тоді схід – попереду. І там Україна. І знову на підсвідомості з уст злітає пісня: «Повій, вітре, на Україну».

«Бом! Бом! Бом!» – пливе над старовинним містечком, вдаряється в ущелини вечірніх Альп і печально підіймається високо вгору. «Маріє, помагай нам здолати цю отруйну російську гідру! Маріє, зроби так, щоб наші люди більше не гинули в цій нелюдській війні».

«Маріє, помагай! Почуй нас, Маріє!» – тихо шепочуть безголосі губи. І знову безперестанку: «Бом! Бом! Бом!».

* * *

Восьмий клас. Батьківський дім. Вже вечоріє. Катерина відклала підручника з математики та дістала українську літературу.

Ого! На неї з книжкової сторінки глянув довгий уривок вірша. Андрій Малишко, «Прометей». «Відсіль – досіль» позначено сірим

олівцем. Увесь вечір прийдеться згаяти, а за вікном така тиха прозора осінь, і так хочеться на вулицю... Катерина глибоко зітхає.

Всівшись за столом та сконцентрувавшись, вона починає запам'ятовувати незнайомі рядки. Важко. Рими плутаються, заповзають одна на одну, перескакують на інші слова. Як же його вивчити? Катерина приречено відчуває, що завтра її обов'язково визвуть до дошки. Інколи учні чують невідворотнє: «Завтра визвуть». І так хочеться, щоб наступний день не настав! Третій, п'ятий раз вона повторює вголос ті ж самі строфи, та вірш ніяк не оселяється в її голові. Вона знову, плутаючись у словах і римах, спускається вниз по сторінці.

А Поліна Тихонівна завтра буде громіздко возсідати за вчительським столом і нервово блискати по класу скельцями своїх окулярів. І буде вимоглива та сувора.

У кімнаті вже майже темно. Катерина ходить з боку в бік, відбиваючи кроками ритм вірша. Вона знову промовляє текст – і знову помилки. Їй ввижається, як вона завтра стоятиме перед усім класом. І безпорадно плутатиме рими, збиватиметься, червонітиме та нервово крутитиме в руках ручку.

Ще раз спочатку. Потім ще раз. Порожня кімната. Кроки туди... назад...

І – о диво! Уривок поеми непомітно, неначе тиха ріка, увійшов у свої береги та без порогів і коловоротів вільно полинув униз. Слова ллються спокійно, без перешкод. Лише настрої, лише біль та густа глибина українського щирого слова.

...Падолист

Іще не вийшов із дібров,
Ще жовтень літа не зборов.
І в ті години, ясні й гожі,
Юнак вже зводивсь насторожі,
Відчув живу, гарячу кров.

Катерина-старша вже впевнено повторює знайомі рядки ще та ще раз. Голос змінюється: то змовкає, то посилюється, то завмирає на паузах. Здається, що вірш уже розчинився в її крові і тепер ясними хвилями розтікається всім тілом. Ритм

розгойдує, заколисує її. Яке то благо, що в школі тобі задають вчити напам'ять гарні вірші. Найкращі лишаються з тобою на все життя. Це як молитви, яким раніше змалечку навчали дітей.

Завтра урок. Та сьогодні ввечері Катерина вже інша. Вона існує в стані вірша, в його настрої, ритмі, в його глибокій напрузі. Вона ходить кімнатою і не впізнає її. І не впізнає себе. Здається, вона зробилася дорослішою, вагомішою, складнішою, коли впустила в себе цей вірш.

* * *

П. Юстин запросив їх сьогодні на концерт, що відбудеться на площі перед базилікою «Марія, помагай». Дивна ця площа. В Європі дуже багато дивного для них, українців. Старовинний готичний собор у Брезьє з високою дзвіницею, з чудотворною іконою «Маріє, помагай», а перед ним розкинула свої шата суперсучасна площа. Вся вона вкрита величезним автоматичним напівпрозорим дахом. Він дуже легко складається взимку. А влітку під ним не спекотно та не дощить. Площа встелена рівною підлогою, на якій рядами розставлено безліч стільців. Тут на свята проходять величезні богослужіння, на які збираються єпископи у пілеолусах та срібляво-білих святкових одяжах. Тут колись служив службу папа Іван Павло II. Єпископи велично возсідають на спеціальному критому помості, який також використовується як естрада для молодіжних концертів. Площу сконструював великий архітектор Йозеф Плечник, у якого в Європі багато споруд із цікавими рішеннями для світла та простору. Ну от, думає Катерина-старша, я неочікувано добралася до зовсім мені незнайомих місць і людей, і споруд. Колись у випускному класі школи серце стискалося від пісні: «Де ти, моя стежина?». А от війна завела і їх сюди, у раніше ані яким духом не відоме Брезьє. Тоді, у школі, страшно та водночас заманливо було йти у нове далеке життя. І Андрій Малишко кликав за собою у ту путь своїми піснями, спонукав залишати за плечами рідний дім, солодке дитинство, батьків: «І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала»... Або: «Де ти, моя стежина?».

На концерт зібралося багато людей. Катерина-старша роздивляється на всі боки, прислуховується, намагається запам'ятати. Це вже завтра вона буде згадувати та розкладати все побачене та почуте по полицях. У своїй системі цінностей. Концерт цікавий.

Він нагадав колись, ще в далекому дитинстві бачені у чорно-білому телевізорі концерти «Мелодії та ритми югославської естради». О, як давно це було! А балканські мелодії й справді напрочуд гарні.

* * *

Катерина стоїть перед класом і чекає, коли замовкнуть перешіптування – і вона почне.

Її голос, несильний, довірливий, гіпнотизує, затягує. Всі пришикли, замовкають.

Як зараз бачу: з-за ріки –
Дві кручі, наче маяки...

Вона говорить, неначе була там, поруч, у той далекий від сьогодні час. І класна кімната разом зі всім класом несподівано поринає у зовсім іншу осінь. В інший простір, в іншу реальність.

Ще вечір спав в очеретах
І полохливий мокрий птах
Шукав гнізда.

Ні, це вже не так. Вже не здається, що вона, Катерина, була там. Вона була десь поруч. Там, де дійсність перетікає в мистецтво. Де народжується щось невимовне, що не існувало до цього. Де вершить світ всевладна сила поезії.

...Падолист
Іще не вийшов із дібров,
Ще жовтень літа не зборов.
І в ті години, ясні й гожі...

О, ці години... Ясні, гожі. Хто ж їх не знає на початку осені? Коли з городів вже закінчують збирати збіжжя, а вечори такі прозорі-прозорі!

Юнак вже зводивсь насторожі,
Відчув живу, гарячу кров...

Він одужав! Він має жити! Юність має жити. Та його знаходять – і він гине. Війна... Вона стишує голос і задумливо відводить очі вбік. Сталося невинувдане. Сталося невідворотне. Стався безрозсудний кривавий злочин.

І місяць в небі, як підкова,
Безумно котиться у світ.

Катерина замовкає. Жодного разу не збилася! Жодної помилки. Напевне, буде найвищий бал. Схвильовано колотиться серце у неї всередині. Та клас несподівано мовчить. Хвилина, друга. У класній кімнаті неначе прозора завіса – незнайома до цього тиша.

Поліна Тихонівна, завмерши на кріслі, ніби схаменувшись, відводить погляд від вікна, і Катерина бачить, що в її очах бриляють сльози.

* * *

У Брезьє знову сіє дрібний спокійний дощ. Тяжкі сірі хмари вкрили верхівки гір. «Бом! Бом! Бом!» – чується крізь безперервний шелест дощу. Низький протяжний дзвін пливе, народившись у дзвіниці «Маріє, помагай», і підхоплений дощовими краплями, замовкає десь у підніжжі Альп. У вечірній імлі гори з зелених робляться спочатку синіми, потім сірими, потім чорними.

«Бом! Бом! Бом!» Помагай, нам, Маріє!

Брезьє, Словенія

